

Ilga Šuplinska

TICĒJUMU IZPRATNE UN FUNKCIONALITĀTE MŪSDIENĀS: VIĻAKAS PIEMĒRS

Materiāls ir apzināts un savākts Viļakas lauka pētījumā (2014), izveidojot ticējumu korpusu, kurā ir iekļauti dabas vērotāja Viļa Bukša intervijā pierakstītie un vērotāja blogā atrodami ticējumi (529 vienības). Konkrētā raksta mērķis – atklāt ticējuma kā žanra izpratni un funkcionalitāti mūsdienās, izmantojot Viļakas lauka pētījumā iegūtos datus.

Atslēgas vārdi: dabas ticējumi, prognozējošā, regulatīvā, informatīvā funkcijas, Vilis Bukšs, Viļaka, lingvokulturoloģija.

CONTEMPORARY UNDERSTANDING AND FUNCTIONALITY OF BELIEF: THE CASE OF VIĻAKA

Students of the philology program at Rēzekne Higher Education Institution have been participating in field research since 2002. The subject of field research conducted in Viļaka – folk belief and superstition – was not chosen by chance. While conducting an expedition, information was received that Viļaka has several natural observers who study and record beliefs; however, during the period of field research only Vilis Bukšs, one of Latvia's most famous naturalists, agreed to share his experiences. 58 respondents were surveyed in Viļaka, and 130 beliefs were recorded between 19 respondent interviews.

Linguoculturological and linguocognitological analysis principles were used in the research (Wierzbicka 1997, Krasnikh 2003, Maslova 2004, Sabimova 2013, Fattakhova, Kulkova 2015). As previously mentioned, the empirical material consists of Bukšs' catalogue of beliefs (529 units), in addition to those collected in Viļaka (~130 units), illustrating comprehension on the part of the respondents of contemporary genres of belief.

The article is divided into two main sections: the genres and functions of beliefs, and Bukšs' calendar of beliefs and language profile.

Contemporary belief is studied from the perspective of genre as well as language. There are various definitions that describe the genre of belief. In this article – belief is a genre of short folklore that influences human behavior, and which is primarily implicated in connection with natural phenomena, the qualities of objects and life events.

The functionality of belief is an issue which is widely investigated in contemporary Russian linguocultural research (Kharchenko 1992, Khristoforova 1998, <http://dx.doi.org/10.17770/latg2015.7.1212>

Chuprinina 2010, etc.), which has designated the following functions of belief:

- prognosticating, predicting the near or far future, when the current situation is known, having a pragmatic, often utilitarian nature;
- regulating, helping to rhythmically organize work, and ensure proper plans and sequences are followed;
- informing, especially in regards to household beliefs: superstition is entropic (...) and the genre of superstition fosters a unique and rare talent – awareness of the current day, and respect for the fleeting and present moment (*Chuprinina 2010*).

It must be noted that due to its structure, belief is a changing genre, which continues to be formed and developed even today. This reinforces certain keywords as inherent characteristics of belief (in terms of content dominance) such as situativism, associativity, variability (*Agapova 2012: 7–8*). During the formation of belief, nominative function is primary. However, over time this may lose its relevance, so at least two other belief functions are important and in the foreground when examining belief as a passive observer or researcher, namely:

- cumulative¹: to accumulate in its content and save not only individual experience, but also information about the life circumstances of a culture, its history, culture and geography (*Vereshchagin 1983: 95*)
- informative: Beliefs, offering information to people about what is happening in that exact moment, that which has happened or will happen, shape human action (*Khristoforova 1998: 32*).

The bulk of recorded beliefs (70%) were found in to be documented in Bukšs' catalogue of beliefs (collected from February 2008 to December 2015, available from <http://meiravietis.typepad.com/mans/2008/02/index.html>).

Bukšs' natural observation calendar (see Table 2, "Bukšs' natural observation calendar") is designed, firstly, on the basis of the solar (the Latvian year) and lunar calendar; secondly, upon natural observation dates (usually holidays) in the old and new styles; however, this is not followed throughout the entire calendar year. Additionally, the calendar provides "new" (especially Christian or Roman Catholic) holidays and traditional observations, as well as Slavic (Orthodox) calendar holidays. Similarly to the old and new style dates, Slavic holidays are also only fragmentally displayed.

It can be concluded that the fusion of ancient Latvian, Catholic and Orthodox traditions with Slavic holidays serves 1) for more accurate weather prediction, 2) to emphasize lunar phase (especially new and full moons) in the weather watching process, 3) to highlight the specific qualities of borderlands, pointing to the similarities between natural/geographic and historical/cultural processes.

In total, field research in Viļaka reflects a fairly typical attitude towards folklore (which is perceived as used by our ancestors, but rarely used nowadays) and beliefs. Paradoxically, many citizens of Viļaka² (a typical county in many ways) harbor

¹ Extended also to sayings and proverbs.

² Specific examples and stories will be featured in the DVD „Viļakas ticējumi” ‘Beliefs in Viļaka’ (currently in production).

superstitions, but stress that they are Christian and respect the rituals and traditions of the Church. At the same time, many mention beliefs associated with black magic, such as the evil eye. The field study also managed to record relatively many stories about unexplained phenomena and events that, as it turns out, many others also believe, even though they are reluctant to share them.

Estrangement from nature, trust in various sources of information and the negative, skeptical attitude of the church frames belief as meteorological, minimizing discourse of its ability to explain regularities in life; however, at the same time real superstitious beliefs are still clearly visible – premonitions associated with visceral reactions, vegetable planting, growth observations, etc., and the discourse of belief is certainly present for the people of Viļaka. In general, however, superstitions have lost their regulative and informative functions, and the prognostic function is more associated with a desire for peace of mind, rather than reliance upon self-evident assumptions to forecast the future.

Bukšs' natural observation calendar shows that belief today is of fundamental importance to the world order, natural processes and the modeling and interpretation of human behavior.

Keywords: nature beliefs, prognostic function, regulative function, informative function, Vilis Bukšs, Viļaka, linguoculturology.

Ievads

Rēzeknes Augstskolas filoloģijas programmas studējošie lauka pētījumos piedalās kopš 2002. gada³. Savāktie dati tiek izvietoti vietnē <http://folkloru.lv>, izmantoti pētniecības darbu rakstīšanā, pilnā apjomā atrodami RA Baltu filoloģijas pētnieciskajā centrā, savukārt kopš lauka pētījuma Cīblā ir izdoti pieci bilingvāli mācību un izziņas izdevumi (DVD formātā): „Cyblys meiklis” (2009), „Aulejis anekdoti” (2010), „Ondrupinis roksti” (2011), „Kaunatys vītu vuordu stuosti” (2013), „Baļtinovys receptis” (2014)⁴. Jāpiebilst, ka izdevuma pamatmērķis ir parādīt kāda folkloras žanra transformāciju mūsdienās un izcelt senču dzīvesziņas noturīgumu un nozīmīgumu arī mūsdienu cilvēka dzīvē. Ir vairāki apakšmērķi, kas tiek ievēroti, ņemot vērā, ka izdevuma mērķauditorija ir samērā plaša un daudzveidīga sabiedrības daļa:

1) pagasta iedzīvotājiem – celt pašapziņu, uzsvērt viņu pašu vērtības, dzīvesziņu, unikalitāti,

2) studējošajiem – apliecināt komunikatīvās spējas, attīstīt pētnieciskās prasmes,

³ Šī pētījuma autore piedalījies šādos lauka pētījumos: Lendžu pagastā Rēzeknes novads (2002), Bērzgales pagastā Rēzeknes novads (2003), Riebiņu novadā (2004), Līksnas pagastā Daugavpils novadā (2005), Naurēnu pagastā Rēzeknes novadā (2006), Ciblas novadā (2009), Aulejas pagastā Krāslavas novadā (2010), Andrupenes pagastā Dagdas novadā (2011), Kaunatas pagastā Rēzeknes novadā (2012), Baltinavas novadā (2013), Viļakā (2014), Dagdā (2015).

⁴ Pētījuma autore ir disku scenāriju autore, kopā ar režisoru Māri Justu veidojot video stāstu par konkrētās vietas folkloras tradīcijām.

gūt pārliecību par senču vērtību saglabāšanas nozīmīgumu un izdzīvot personisku iesaisti šajā procesā,

3) skolotājiem – piedāvāt mūsdienīgu mācību materiālu novadmācības (folkloras, kultūrvēstures, valodas u. c.) vielas apguvē, nostiprināšanā, darba formu dažādošanas iespējās.

Katra izdevuma veidošanā ir svarīga noteiktā žanra teorētiskās literatūras apguve, lai varētu atklāt žanra īpatnības, funkcionalitātes maiņu, tradīciju noturīgumu vai tieši pretēji to aizmirstību.

Viļakas lauka pētījuma žanrs – ticējumi – nebija izvēlēts nejauši. Dodoties ekspedīcijā, tika ievākta informācija par to, ka Viļakas pusē ir vairāki aktīvi dabas vērotāji, kas apzina un fiksē dabas ticējumus, taču lauka pētījuma laikā tikai Latvijā pazīstamākais dabas vērotājs Vilis Bukšs piekrita dalīties savā pieredzē. Viļakā tika aptaujāti 58 respondenti, 19 respondentu intervijās ir fiksēti ~ 130 ticējumi. V. Bukšs sarunas laikā atklāja ~ 60 ticējumus, tai pašā laikā viņa veidotajā blogā (<http://meiravietis.typepad.com/mans/>) ir atrastas un ticējumu korpusā ierakstītas 529 ticējumu vienības pa mēnešiem, atsevišķi vēl sniedzot 14 ticējumu kopas pēc atslēgas vārda.

Domājot par DVD izdevuma struktūru un saturu, nācās konstatēt, ka latviešu folkloristikā atsevišķu pētījumu par ticējuma žanru nav nemaz tik daudz. Tie ir tapuši 20. gs. vidū⁵ vai arī ticējuma žanram ir atvēlēta ilustrējoša vieta plašākos pētījumos, daudz nepakavējoties pie šī žanra specifikas⁶. Tāpēc konkrētā raksta mērķis – apzināt ticējuma žanra izpratni un funkcionalitāti mūsdienās, ilustrējot iegūtās atziņas ar Viļakas lauka pētījuma piemēriem⁷.

Pētījumā ir izmantoti lingvokulturoloģijas un lingvokognitoloģijas analīzes principi (Wierzbicka 1997, Красных 2003, Маслова 2004, Сабитова 2013, Фаттахова, Кулькова 2015). Kā jau minēts iepriekš, empīriskais materiāls ir V. Bukša dabas ticējumu korpus (529 vienības), kā arī Viļakas vākums (~130 ticējumu vienības), ilustrējot respondentu izpratni par ticējumu žanru mūsdienās. Raksta struktūru veido trīs pamatdaļas: ticējuma žanrs un tā funkcijas, V. Bukša dabas ticējumu kalendāra un valodas raksturojums.

⁵ Šmits, P. (1940–1941). *Latviešu tautas ticējumi*. Rīga: Latviešu Folkloras krātuve. 1.–4. sēj. <http://valoda.ailab.lv/folkloraticejumi/>, Straubergs, K. (1944). *Latviešu tautas parašas*. Rīga: Latvju grāmata.

⁶ Šterna, M. (1998). *Senā gadskārta*. Rīga: Zinātne; Juško-Štekele, A. (2007). *Latgaliešu folklorā*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola; Kursīte, Janīna (2007). *Neakadēmiskā latviešu valodas vārdnīca jeb novadu vārdene*. Rīga: Madris; Šuplinska, I. (red., 2012). *Latgolys lingvoteritorialuo vuordineica*, II. Rēzekne: Rēzeknis Augstskola; Karaša D. u. c. (sast., 2014). *Latviešu tradīciju enciklopēdija*. Rīga: Liegra u. c., īpaši gadskārtām veltīti izdevumi.

⁷ Pētījums ir tapis ar valsts pētījumu programmas „Letonika – Latvijas vēsture, valodas, kultūra, vērtības” apakšprojekta „Vērtību izpratne Letonikā” finansiālu atbalstu.

Ticējuma žanrs un tā funkcijas

Folklorists Kārlis Straubergs norāda, ka *paražas saista un noteic tradīcija un tās ir kopīgas lielākam cilvēku daudzumam, dzimtai, novadam, pat tautai, ar rituālu saistību, vairumā bāzējas uz apzinātām vai neapzinātām tautas reliģijas izskaņām resp. ticējumiem un izpaužas raksturīgā darbībā. Tautas paražās līdzīgai darbībai tāpat iet arī ticējumi ar darbības motīviem* (Straubergs 1944: 5). Vairumā gadījumu pētnieki ir vienoti savos uzskatos, apgalvojot, ka ticējumu būtība ir saistāma ar prognozējošo funkciju un ka tā ir tautas maģijas izpausme (piemēram, Фрезер 1980, Juško-Štekele 2007), precizējot tautas maģijas formu – *pasīvā mantika*, kuras pamatā ir vērošana⁸: *Laika vērošana resp. pareģošana visumā pamatota ar objektīviem novērojumiem dabā (..) Meteoroloģisko parādību vērošana ir sevišķi laika paredzēšanai. Šeit par senākiem latviešu ticējumiem dod ziņas 18. gs. sākumā Veigands* (Straubergs 1944: 19, 26).

Līdzīgi kā atsevišķās rietumu tradīcijās K. Straubergs uzsver, ka ticējumi ir diferencēts žanrs, kas var būt par pamatu citiem folkloras žanriem (Straubergs 1944: 7) un laika gaitā ieguvus daudzus apzīmējumus: *tautas ticējumi ir plašs folkloras žanrs, kas ietver izteicienus un uzvedības modeļus, kurus mēdz saukt dažādi: māņticība, tautas ticējumi, maģija, pārdabiskas, vecas sievas pasakas, tautas medicīna, tautas reliģija, laika zīmes, stādīšanas zīmes, apvārdošana, pareģojumi, vēstījumi, zīmes, aizliegumi* (Mullen 1997: 87). Tieši ticējumu klasifikācijas mēģinājumi vieš lielāku skaidrību arī paša žanra izpratnē: *Formālās pazīmes ir mērķveidīga darbība vai arī kāds konstatējums, pie kam pirmā grupa slēpj sevī vairāk vai mazāk noteiktas maģiskas darbības pazīmes, otrā – pieredzes rezultātus* (Straubergs 1944: 7). Ticējumu pētniece Olga Kristoforova formālo ticējuma struktūru raksturo vēl tiešāk: *Ticējums ir vienas frāzes teksts, kas sastāv no divām daļām. Kreisajā pusē ir reālas situācijas vai sapņa apraksts, labajā tiek dots šīs situācijas skaidrojums, nozīme* (Христофорова 1998: 30). Tāpēc šajā pētījumā par ticējumu tiek uzskatīts teksts, kas atbilst minētajām formālajām pazīmēm un šādai definīcijai: *Ticējums ir tāda zīme, kuras interpretācija modelē cilvēka uzvedību (..) Ticējumi koncentrē cilvēka uzmanību uz to, ka apkārtējās pasaules izpausmes ir sava veida zīmju ķēdītes, teksti, kurus var interpretēt kā ziņojumus* (Христофорова 1998: 30). Folkloras pētnieču Valentīnas Харченко un Jeļenas Tonkovas atziņās par ticējumu žanru ir nosauktas vēl vismaz divas būtiskas pazīmes: *ticējumi – laika pārbaudīti pareģojumi, kas pamatā implicīti saistīti ar dabas parādībām, priekšmetu īpašībām un cilvēku dzīves notikumiem* (Харченко, Тонкова 2008: 14). Līdz ar to – ticējums ir īsās folkloras žanrs, kas modelē cilvēka uzvedību un kura pamatā ir implicīta saistība ar dabas parādībām, priekšmetu īpašībām un cilvēku dzīves notikumiem.

Ticējumu funkcionalitāte ir jautājums, kas plaši izvērsti mūsdienu krievu lingvokulturoloģijas pētījumos (Харченко 1992, Христофорова 1998, Чупринина 2010 u. c.), nosaucot šādas ticējumu funkcijas:

⁸ Tā kā ticējumu korpusa pamatā ir dabas ticējumi, tad šeit un turpmāk akcentēti tiks tieši dabas ticējumi un to izpratne folkloristikā, lingvokulturoloģijā.

- prognozējošā, norādot uz tuvāku vai tālāku nākotni, kad esošā situācija ir zināma, tai ir pragmatisks, bieži vien utilitārs raksturs,
- regulējošā, palīdzot ritmiski organizēt darbus, ievērot to secīgumu un plānveidīgumu,
- audzinošā, visvairāk gan tieši sadzīves ticējumos: *ticējums satur sevī entropiju (..) pati ticējuma žanriskā struktūra audzināja grūtu, retu talantu – vērtīgumu pret esošo dienu, cieņu pret acumirkli, tagadnīgo* (Чуприна 2010).

Te gan jāakcentē, ka ticējums pēc savas struktūras ir mainīgs žanrs, kas veidojas un attīstās arī mūsdienās. To pastiprina tādas ticējuma atslēgas vārdam (saturiskajai dominantei) piemītošas pazīmes kā situatīvisms, asociatīve, variatīve (Araņova 2012: 7–8). Tai pašā laikā svarīga arī K. Strauberga fiksētā attieksme pret ticējuma izpratni un analīzi: *Chronoloģijas jautājums šeit ir vēl svarīgāks kā citās folkloras nozarēs, jo ticējumos visvairāk ir dažādu slāņu, dažādu laiku uzglabāto uzskatu, un vairāk tajos patvērušies arī uzskati, ko mūsu laikos vairs neuzskata par aktuāliem, vai arī tādiem, kas noraidīti kā atziņas, pie kam šī noraidīšana savukārt nozīmē arī to apkarošanu resp. iznīdēšanu*⁹ (Straubergs 1944: 6). Tas nozīmē, ka ticējumu veidošanās laikā nosauktās funkcijas tiešām ir primārās, bet laika gaitā tās var zaudēt savu aktualitāti, tāpēc svarīgas ir vēl vismaz divas ticējumu funkcijas, kas izvirzās priekšplānā, ja skatās uz ticējumiem pasīva vērotāja vai pētnieka statusā, proti:

- kumulatīvā¹⁰: *uzkrāj savā saturā un saglabā ne tikai cilvēka pieredzi, bet arī informāciju par tautas dzīves apstākļiem, tās vēsturi, kultūru, ģeogrāfiju* (Береуцагин 1983: 95),
- informatīvā: *Ticējumi, sniedzot cilvēkam informāciju par to, kas notiek šajā brīdī, kas jau ir noticis vai vēl notiks, modelē cilvēka rīcību* (Христофорова 1998: 32).

Ņemot vērā mūsdienu cilvēka skepsi attieksmē pret folkloras mantojumu, bieži vien senču tradīciju nezināšanu un attālināšanos no dabas, var pieņemt, ka tieši šīs pēdējās ticējumu funkcijas dominē arī Viļakas lauka pētījuma fiksētajās atziņās.

Pirms analizēt konkrēto dabas ticējumu korpusu, vēl tikai jāpiemin, ka arī ticējumu klasifikācijā zinātniekiem nav vienprātības. Tiek piedāvāta klasifikācija pēc tematiskā principa (Завьялова 2013: 188–190), biežāk cilvēka dzīves cikla (Hand 1964), gadskārtu ieražām vai mēnešiem, pēc novērojuma objekta, pēc maģijas veida, pēc iekļauto faktu ticamības, novērojuma objektivitātes. Sekojot Valentīnas Харченко, Jeļenas Tonkovas (Харченко, Тонкова 2008) atziņām, šajā pētījumā ir pieņemts, ka ticējumus iedala trīs lielās grupās: kalendārie, dabas un sadzīves. Dabas ticējumus mēģina iedalīt arī sīkāk: ilglaicīgi, vienkārši (īslaicīgi) un orientējoši (Завьялова 2013: 191), tai pašā laikā orientējoši, norādot uz nepieciešamu,

⁹ K. Straubergs šeit domā kristietības sludinātāju noraidošo attieksmi, kas dominē kopš viduslaikiem; ticējumi saukti par „vana observantia, kvalificējot to tukšumu, nepareizību” (Straubergs 1944: 6), latviski – māņiem, māņticību.

¹⁰ Attiecināma arī uz parunām un sakāmvardiem.

tūlītēju rīcību, ir attiecināmi uz īslaicīgo dabas ticējumu grupu. Tāpēc lietderīgāk ir izdalīt tikai divas grupas: ilglaicīgie un īslaicīgie (Фаттахова, Кулькова 2015: 45). Jāpiebilst, ka analizējamie dabas ticējumi biežāk ir arī fiksētie, proti, saistīti ar kādu konkrētu kalendāro ieražu vai mēneša, gada sākuma datumu, tādējādi *iegūstot precedentu fenomens statusu, kas tautas ticējumos nostiprinājies, pateicoties tautas valodā izteiktajām (nostiprinātajām) „uzvedības normām” un šādu frāžu regulārai izmantošanai sadzīves diskursā* (Кулькова 2011).

Viļa Bukša dabas ticējumu kalendāra raksturojums

V. Bukša ticējumu korpusa (ieraksti apkopoti no 2008. g. februāra līdz 2015. g. decembrim, avots: <http://meiravietis.typepad.com/mans/2008/02/index.html>) tematiskais dalījums ir redzams 1. tabulā „V. Bukša ticējumu tematisks iedalījums”. Turpmākajā pētījumā pamatuzmanība pievērsta tieši dabas ticējumiem, kas veido lielāko daļu no korpusā iekļautajiem ticējumiem (70%).

1. tabula. *V. Bukša ticējumu tematisks iedalījums*

Table 1: *Bukšs’ thematic divisions of belief*

Veids/ mēnesis	I*	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Dabas:	50/ 82	39/ 57	34/ 60	27/ 68	32/ 68	29/ 56	13/ 62	17/ 61	30/ 71	29/ 78	38/ 91	32/ 70
1) ilgtermiņa	44	29	22	21	24	19	10	12	21	21	27	22
2) īstermiņa	6	10	12	6	8	10	3	7	9	8	11	10
Kalendārie	10	23	9	11	9	11	9	5	4	8	4	9
Sadzīves	1	6	2	2	6	11	-	6	8	-	-	5
Kopā	61	68	45	40	47	52	21	28	42	37	42	46

* Kur ir doti divi skaitļi, pirmais – vienību skaits, otrs – procenti.

V. Bukša blogā bez ticējumu kopām katram gada mēnesim var atrast arī paša dabas vērotāja daiļradi (dzeja, fotogrāfijas, gleznojumi), kā arī publicistiku (raksti, komentāri sabiedriski aktuālām tēmām, pasākumu, notikumu popularizēšana u. c.). Samērā izsmeloši dabas vērotājs skaidro arī savu vērtību un uzskatu sistēmu: *Kopš tālās bērņības mani nekad nav atstājusi doma, – kas ir tur, aiz apvāršņa?... Kā Dullajam Daukam, tā arī man, meklētāja ceļš ir iezīsts ar mātes pienu un pārmantots no tēva asinīm. Mani vienmēr vilinājusi sentēvu mitoloģiskā pagātne un sirdī es jūtu, ka mēs – latvieši, esam dziļas un gudras sākotnējās kultūras mantinieki un sargātāji. Kultūras, kuras saknes vēl šobaltdien baro tīras, nesamaitātas āriešu asinis un dod spēku sirdīm (..) Ar latvisko ideju es saprotu šīs sentēvu kultūras saglabāšanu, izkopšanu un dzīvošanu atbilstoši sirdsapziņas likumiem* (Bukšs 2001). Savukārt ikdienas darba (bibliotekāra) profesionālās iemaņas atspoguļojas bloga veidotāja rūpībā, citējot savas un citu publikācijas, saglabājot bibliogrāfiskās norādes, kā arī

regularitātē, sniedzot izsmeļošu informāciju gan par dabas vērojumiem, gan savu daiļradi.

Kā norāda V. Bukšs, tad: *Dienasgrāmatas par laika un dabas vērojumiem tradicionālā veidā (papīra burtnīcās) rakstu gandrīz četrdesmit gadus, kopš 1975. gada. Tādu pierakstu burtnīcu ir daudz – divdesmit astoņas* (Kaļva 2014). Savās intervijās viņš ir vairākkārt uzsvēris, ka mantojis dabas vērošanas iemaņas no savas vecmāmiņas (VLPV 2014, 12).

V. Bukša dabas vērotāja kalendārs (sk. 2. tabulu „V. Bukša dabas vērojumu kalendārs”) ir veidots, pirmkārt, par pamatu ņemot Saules (latviešu gadskārtas) un Mēness kalendāra dienas („piektas”), otrkārt, dodot dabas novērošanas datumus (biežāk tieši svētku datumus) atbilstoši jaunajam un vecajam stilam, taču tas netiek darīts visa kalendārā gada ietvaros. Treškārt, latviešu gadskārtu kalendāru papildina jaunā kalendāra svinamās dienas (īpaši kristīgie svētki, katolicismam raksturīgās tradīcijas), un, ceturtkārt, spilgti izpaužas pierobežas reģiona tendence, proti, dabas vērošanā tiek iekļautas arī slāvu kalendāra svētku dienas. Līdzīgi kā ar vecā un jaunā stila datumiem, arī slāvu kalendāra svētki parādās visai fragmentāri.

Kā redzams 2. tabulā (raksta beigās), autors pamatā izmanto fiksētos dabas ticējumus, konkrētu datumu neuzrādot (nav iekļauti tabulā) Metenim (Vastlāvim), Pelnu dienai, Pūpolsvētdienai, Zaļajai Ceturtdienai, Lielajai Piektdienai, Lieldienām un Baltajai Svētdienai (nedēļu pēc Lieldienām). Tai pašā laikā tieši paralēls vecā un jaunā stila kalendāra lietojums dabas vērotājam ļauj vismaz formāli saistīt dabas parādības ar Mēness fāzēm, būt precīzākam īstermiņa ticējumu prognozēšanā, tādējādi respektēt Mēness un Saules ciklu nobīdes. Fiksētie dabas vērojumi sāk dominēt pēc rakstisku kalendāru parādīšanās un kristietības nostiprināšanās: *Kopš 16. gs. plaši izplatījās latviešu valodā drukātie „Rīgas kalendāri”, kas gandrīz pilnīgi izspieda no tautas atmiņas senās kalendārās zināšanas. Latvijā vecākais zināmais baznīcas kalendārs ir Rīgas Misāles kalendārs, kas uzrakstīts ap 1380. gadu un ir pastāvīgais kalendārs. Tas satur tikai tos svētkus, kas svinami katru gadu noteiktās dienās.* (Šterna 1998: 27).

V. Bukša kalendārā var redzēt latviešu gadskārtas, senās „piektas” (Mēness kalendāra svarīgākās dienas): *Senāk nākamo pilnmēness piektu pēc Pelnu dienas, iespējams, saukuši par Kustoņu dienu vai dažreiz par Kukaiņu dienu, jo domājuši, ka sastingušās meža radības šajā dienā sākot mosties no ziemas miega. Kad senais kalendārs bija zudis, Kustoņu dienas tradīcijas pārgāja uz vairākām katoļu svēto dienām: Matīsa dienu — 24. vai 25. februārī; Ģertrūdes dienu — 17. martā; Benedikta dienu — 21. martā* (Šterna 1998: 193. – 194.). Senās „piektas” bez jau nosauktajām: Kāpostu, Lapu, Urbāna, Pērkona, Laidenes, Uguns, Uргуču, Aitu, Zirgu, Cūku, Govju dienas¹¹.

Dažas būtiskākās atšķirības V. Bukša dabas vērojumu kalendārā:

¹¹ Sīkāk par seno laika skaitīšanu un to, kuri reliģiskie svētki rakstiskajos kalendāros aizstāja seno laika skaitīšanu un svētkus, sk. Šterna, Māra (1998). *Senā gadskārta*. Rīga: Zvaigzne

1. Līdzās Saules un Mēness kalendāra iezīmētajām īpašajām dienām ir krietni vairāk katoliskās tradīcijas ieviesto dienu: Teklas diena (31.01), Jāzepa diena (19.03), Izidora diena (04.04), Staņislava diena (08.05), Jeremijas diena (14.05), Cecīlijas diena (22.11), vairākas dienas ir veltītas Pēterim: 22.02 (Pētera krēslas), 19.05 (“neīstā”).

2. Nav norādes par Vasarassvētkiem, taču tieši maija beigās jūnija sākumā, kad visbiežāk iekrīt Vasarassvētki, ir daudz dabas vērotāja “jaunrades” (sk. 2. tabulu): Jeremija (14.05), Lakstīgalu (15.05), Mokeja (23./24.05), Sidora (27.05), Pahoma (28.05), Maizes (04.06), Mežrožu (06.06), Zivju, Medarda (08.06), Rudzu zieda (12.06). Grūti izskaidrot, kāpēc, neminot Vasarsvētkus, tieši šajā laikā parādās gan kristīgajā, gan slāvu folkloras tradīcijā izauguši svētki.

3. Fiksētas dienas, kurās „velns nomests no debesīm”: Joku diena (01.04), Egidija diena (01.09). Te gan jāpiebilst, ka dabas vērotājs ieviesis tikai divus datumus, neskatoties uz to, ka t. s. „debesu grāmatās” nosauktas pat 42 dienas, tās bieži ir saistītas tieši ar mēneša sākumu (pēc Strauberga 1944: 255).

4. Jau iepriekš minēts, ka atrašanās pierobežā rosinājusi V. Bukšu iekļaut savā dabas vērojumu kalendārā samērā daudz slāvu tradīciju¹²:

- **Jevdokijas** (*Evdokijas, Pavasara Avdotjas*) diena (01.03). Jevdokija – pareizticīgo svētā, pēc tautas kalendāra – pavasara ūdens atslēgu turētāja. Ticējumi: *Kāda Jevdokija, tāda būs vasara; Ja visticīnā padzērsies Jevdokijā, tad 6. maijā (Jegorā) aitiņa paēdīs* (НП) atrodami arī V. Bukša pierakstos (BV 2015: 1.01).¹³

- **Alekša/ Alekseja** diena (30.03): *Tā ir viena no Kustoņu dienām. Vēro ūdeni strautos un upēs, lai noteiktu, vai būs lieli pali* (BV 2015: 30.03). Iespējams, ka tieši vēlēšanās nesaistīt Kustoņu dienu (tuvākā Kāpostu diena, ko saista ar Pavasara Māras dienu, 25. marts) ar konkrētu datumu ļauj dabas vērotājam parādīt, ka tiek vērots laiks Mēness fāzes izmaiņā.

- **Jegora** diena (06.05), kaut arī V. Bukšam nav norādīts, bet slāvu tradīciju kalendārā to sauc arī par Jura dienu: *Jegora diena (Jegora, Jagora, Jura diena) – tautas dots nosaukums diviem pareizticīgās baznīcas svētkiem, kas veltīti Georgam Uzvarētājam. Tautā teica: „Ir divi Jegori: viens aukstais, otrs – izsalkušais.” To izsalkušo atzīmēja 23. aprīlī/ 6. maijā (Егорьев день).*

- **Lakstīgalu diena** (15.05) minēta slāvu tautu ticējumu kalendāros, arī V. Bukšam: *Ja lakstīgalas pogo, sākas īstais sējas laiks* (BV 2015: 15.05).

- **Mokeja** (*Мокей Мокрый*) diena (25.05), vēro laiku uz visu vasaru: *Ja Mokeja dienā migla, sarkans saullēkts un lietus – būs slapja, nemīlīga vasara* (BV 2011: 23.05). *Šajā dienā zemes darbus nestrādā. Ja saullēktā sarkanī – būs slapja un pārkoņaina vasara.* (BV 2015: 23.05).

¹² Saucot slāvu kalendāra atbilstes, ir skatīts: Народные приметы, традиции, православный календарь, именинники, события. <http://to-name.ru/primeti/index.htm>, sk. 01.10.2015. Vienīgi jāskatās ar 13 dienu atšķirību (pēc vecā stila), piemēram, Jevdokijas diena V. Bukšam ir 1. marts, šajā resursā 14. marts.

¹³ Turpmāk norāde BV apzīmēs V. Bukša blogu, tai seko skaitļi, kas nozīmē arhīvā ievietoto ticējumu gadu, mēnesi vai konkrētā mēneša datumu.

- **Sidora** (*День Сидора Огуречника*) diena (27.05) tieši pārņemta tradīcija, norādot, ka jāšēj gurķi un lini.
- **Pahoma** diena (28.05) saistīta ar auzu, miežu sēšanu, pēdējām salnām.
- **Zivju** diena (08.06): *Senči ticēja, ka 8. jūnijā zivju tīklos iekrīt arī pa kādai ūdens meitai jeb nāriņai* (BV 2015: 8.06). Nav saprotama šīs dienas atzīmēšana, jo īsti ar dabas vērojumiem tā netiek saistīta, tai pašā laikā slāvu tradīciju kalendārā tieši 8. jūnijs ir Karpas-Karpuķērāja (*Карпа-Карполова*) diena, ar norādi, ka tā ir viena no dienām, kurā vēro laika apstākļus, tos prognozējot īstermiņā.
- **Bišu un Liepziedu** diena (04.07) ir līdzīga iepriekšējai, proti, slāvu tradīcijās var atrast, ka 2. jūlijs ir Savatejas, bišu aizbildnes diena (*Савватейя, покровителей пчел*, НП). Savukārt 4. jūlijs ir liepu ziedēšanas datums: *Diena, kad ievāca pirmo vasaras medu un bites aizgāja liepās. Ja saulaina diena, būs daudz garšīga medus. Ja liest, būs daudz baltā medus* (BV 2015: 4.07).
- **Jaunās maizes jeb Elijāss** (Iļjas) diena (02.08), saistība ar jauno ražu ir arī slāvu tradīcijās.
- **Brūkleņu** diena (05.09), slāvu tradīcijās Lupas Brūklenāja diena (*День Луна Брусничника*, НП), saistība ar dzērveņu, brūkleņu un auzu nogatavošanos.
- **Pokrova** diena (14.10), rudens un ziemas robeža: *Tie ir lieli svētki, vieni no mīlākajiem krievu tautā. Tie tiek uzskatīti par jaunu meitu svētkiem (..) Šajā dienā vēroja dabu un pareģoja, kāda būs ziema, rudens* (НП). *Vecais Miķelis jeb Pokrovs (Lapbiris) ir 14. oktobrī. Šīs dienas nozīmīgums sakņojas dziļās senču un kristiešu tradīcijās. Seģenes motīvs ir galvenais, kas raksturo šo dienu. Tas ir zeltainu lapu segums pār zemi un Debesu Karalienes galvas seģene pār dievnama apmeklētājiem. Abās tradīcijās nozīme ir viena – pasargāt no iznīcības* (BV 2011: 14.10). Pamanāma izteikta līdzība kā šīs dienas saistībā ar jaunavu Mariju, tā dabas pareģojumos. Grūti izskaidrot, kāpēc V. Bukša vērojumos 2015. gadam Vecmiķelis ir minēts gan 12., gan 14. oktobrī.

Protams, vēl varētu skaidrot arī citas nianšes V. Bukša dabas ticējumu kalendārā, piemēram, kāda loma ir reti lietotajiem, taču latviešu tautas ticējumos atrodamajiem svētkiem, tādiem kā Tipša (14./15.04), Jetes diena (07.05) vai Dzelzs nedēļa (22.–29.09)¹⁴. Pēdējā gan līdzīgi kā ziemas, vasaras un pavasara saulgrieži iezīmē rudens saulgriežu laiku. Nav izdevies atrast skaidrojumu, kāpēc kalendārā parādās: Pūķa nakts (20.07), Linu (25.08), Vilku (09.12), Zivju (10. 12), Putnu (Žagatu un Sīļu, 12.12) dienas. Tiešu analogiju norādītajos datumos tām nav arī slāvu tradīcijās. Pašas tradīcijas, protams, var izskaidrot ar V. Bukša vēlmi, pirmkārt, akcentēt populārākās nodarbes, dabas vērojuma objektus, pievērst līdzilvēku uzmanību dabas zīmēm, kā arī, otrkārt, lietot vecā un jaunā stila datumus, kā jau minēts iepriekš, ļaujot pielāgot dabas vērojumu Mēness fāzes sākumam vai beigām, nevis vienam kalendāra datumam. Šādu, no vienas puses, nenoteiktību, ja domā par kalendārajiem datumiem, no otras – pēc iespējas lielāku precizitāti laika apstākļu

¹⁴ Sk. Šmits, Pēteris (1940–1941). *Latviešu tautas ticējumi*. <http://valoda.ailab.lv/folkloraticejumi/>

paredzēšanā, nosaka arī dabas vērotāja izvēlētie dabas novērojuma objekti: *Vējš un mākoņi. Kad vējš griežas pret sauli, tad būs slikts laiks. Ja veidojas spalvu mākoņi – otrā vai trešajā dienā būs lietus. Saullēkts un saulriets. Ja saulei lecot apkārt liels riņķis – gaidāma liela vētra un negaiss. Ja vakara blāzma stipri sarkana un saule noiet sevišķi spilgta – būs stiprs vējš. Mēness. Ja nāk jauns mēness – iestāsies citāds laiks. Gaiss. Ja dzird tālu troksni – būs labs, sauss laiks. Putni. Ja bezdelīgas lido virs zemes – jau tajā pašā dienā gaidāms lietus. Ja kovārņi vakarā lasās baros un kliez – būs jauks laiks. Ja zvirbuļi pulcējas baros un čivina – laiks mainīsies. Kukaiņi. Ja mušas lien acīs un ausīs – būs lietus. Ja istabā parādās skudras – būs lietus. Ja sliekas lien no zemes ārā – būs lietus. Mājdzīvnieki. Ja kaķis vai suns ēd zāli – līs. Ja suns brauc uz astes – būs lietus. Augi. Ja istabas puķes nokar lapas – būs lietus (Kaļva 2014).*

Var secināt, ka seno latviešu, katolisko un pareizticības tradīciju, slāvu svētku sapludinājums kalpo: 1) precīzākai laika paredzēšanai, 2) Mēness fāžu (gala un sākuma) akcentēšanai laika vērošanas procesā, 3) pierobežas specifikas izcelšanai, norādot uz līdzībām kā dabas, ģeogrāfiskajos, tā vēsturiskajos un kultūras procesos.

V. Bukša dabas ticējumu valodas raksturojums

Ilustrējot V. Bukša dabas ticējumu valodu, izvēlēti divi mēneši: decembris un janvāris: *Ja Ziemai ir cepure, tad tas ir decembris. Savukārt janvāris ir Ziemas kažoks, bet februāris – velteņi* (BV 2014: 2).

Pirmkārt, tieši ziemas mēnešos dabas novērošana ir intensīvākā (sk. 1. tabulu), otrkārt, abi mēneši ir saistīti ar cikla noslēguma un sākuma paredzēšanu, tātad īpaši svarīgi cilvēka un dabas mijattiecībās. Kā norāda ticējumu valodas pētniece Naila Fatahova, tad *paredzēšanas, prognozēšanas, analogijas, vispārīguma semantika ir gramatiskā semantika tāda tipa teikumos, kas raksturo lielāko daļu ticējumu struktūru* (Фаттахова 2011: 229). Pētniece arī norāda, ka prognozēšanas semantika var izpausties *eksplicīti (leksiski gramatiskie līdzekļi) un implicīti (sintaktiskās konstrukcijas)* (Turpat).

V. Bukša dabas ticējumu korpusā dominē implicītais paņēmieni, jo 80–85% ticējumu pamatā ir nosacījuma palīgteikuma konstrukcija (*ja–tad*) vai nosacījums, kurā tiek reducēts *tad*: (*Ja dienas vidū atkusnis – ziemas vidū, janvārī, atlaidenis*, BV 2014: 01.12). Tikai 5–10% gadījumu tiek izmantotas citas sintaktiskās konstrukcijas: *kāds–tāds* (*Kāds vējš iepūš 25. decembrī, tāds pārsvarā pūtīs līdz Pavasara Mārai (25. martam)*, BV 2014: 25.12), *kad–tad* (*Kad ir nozvaigžņojušās debesis, tad būs jauks laiks*, BV 2015: 6.01).

Pavisam reti (piemēram, janvāra ticējumos 7% gadījumā, bet decembrī nav fiksēts neviens gadījums), eksplicīts paņēmieni (verbs ar prognozējošu nozīmi) ir konstrukcijas pamatā: *Puteņains un dziļš janvāris vēsta slapju vasaru* (BV 2015: 1); *Sauss janvāris paredz bagātu zemnieka gadu. Pelēks – slikts ražas* (BV 2013: 1).

Pamatā cēloņsakarīgā, noteiktā laika periodā notiekošā situācija, ir divdaļīga, taču ir atsevišķi izņēmumi, kad:

1) tiek izmantots variativitātes princips un piedāvāti visi iespējamie varianti: *Ja šajā dienā ir ledus, tad Bārbiņa to lauž (atkusnis). Ja nav, tad Bārbiņa to taisa* (BV 2014: 4.12); *Ja pirms Jaungada sniegā ir lielas kupenas – būs lielas graudu kaudzes; ja pēc Jaungada – lielas pelavu kaudzes* (BV 2010: 14.01);

2) retāk, bet parādās variativitātes un elastīgs kompensācijas princips kopā: *Ja Vecā Jaunā gada vakarā pūš dienvidvējš – būs silta vasara un dāsns gads. Ja rietumvējš – būs labs piena un zivju gads. Ja austrumvējš – būs laba augļu raža* (BV 2015: 14.01);

3) ievietots paskaidrojums: *Ja Teņa dienā saulīte uzspīd tik ilgi, lai saimniece var pusdienas pasniegt, tad vasarā būs labs siena laiks* (BV 2010: 17.01);

4) dots iedrošinājums (rezultāta paskaidrojums): *11.12 ir Žagatas un Sīļa diena. Ja žagata vai sīlis sauc, tad jāiet līdz, jo tevi gaida laimīgs pārsteigums* (BV 2010: 11.12).

Daudzveidīgi ir leksiski gramatiskie paņēmieni, konstruējot prognozi vai sniedzot situācijas raksturojumu. Ņemot vērā, ka ticējumu struktūrā būtiska nozīme ir atkārtojumam, kā arī kvantitatīvam kāda dabas procesa raksturojumam (apstākļa vārdi: *daudz, bieži*), der ilustrēt V. Bukša izmantotos kvantitatīvos raksturotājus:

1) konstrukciju, kurā izmantota tikai kvantitatīva (intensitātes) analogija, nav daudz: *Ja Lūcijās daudz sniega, tad ap Jāņiem būs daudz lietusgāzu* (BV 2011: 13.12),

2) biežāk parādās konstrukcijas, kurā kvantitatīvs rādītājs (*daudz, bieži*), it kā veido semantisku pāri ar īpašības vārdu un prognozes vai situācijas skaidrojuma daļā pauž jau vērtējošu attieksmi: *Ja uz kokiem bieži ir sarma, tad sagaidāma auglīga vasara* (BV 2015: 1); *Ja Jaungada naktī daudz zvaigžņu – būs bagāts meža ogu gads* (BV 2015: 12);

3) lai izteiktu intensitāti, tiek lietota samērā poētiska izteiksme: *Ja janvāris ar sniegu skops ‘maz’, tad marts būs devīgs* (BV 2015: 1); *Ja decembrī koku un krūmu zari biezās sniega pārslās tīti ‘daudz’, tad lūzīs vasarā zari no augļu smaguma ‘daudz’* (BV 2011: 01.12).

Analizētajos piemēros samērā bieži parādās apstākļa vārds *daudz*, bet neparādās apstākļa vārds *maz*, to var uztvert tikai kontekstuāli kā apskatītajā piemērā.

Kopumā skatot dabas ticējumu valodu, jāatzīst, ka biežāk tiek izmantots kvalitatīvs kā vērojamās dabas parādības, tā tās sagaidāmā, prognozējamā rezultāta apraksts. Pirmkārt, pēc analogijas:

1) ar vienas un tās pašas vārdšķiras vārdu: *Ja janvāra rītos stipras rīta blāzmas, tad vasarā gaidāmi stipri pērķona negaisi* (BV 2015: 1); *saka, ka silts janvāris nes siltu maiju* (BV 2014: 1), tāpat arī, *ja miglains un mīksts janvāris, tad būs slapjš pavasaris un slapja vasara* (BV 2015: 1);

2) ar dažādu vārdšķiru izmantojamu, kontekstuāli saglabājot analogiju: *Ja Jaungada rītā pirms saullēkta spīgulis (rīta zvaigzne) deg ‘spēcīgi spīd, spilgti redzama’, tad ziemā būs stiprs sals* (BV 2015: 1) vai *Ja Jaungada rītā pirms saullēkta spīgulis (rīta zvaigzne) deg, tad ziemā būs nešpetns sals* (BV 2009: 1).

Te jāpiebilst, ka V. Bukšs dabas vērojumus divreiz ir gatavojis publicēšanai gada garumā: 2009. g. reģionālajā izdevumā „Vaduguns” un 2014. g. žurnālā „Zintnieks”. Iespējams, ka minētais piemērs poētiskāku (*stiprs – nešpetns*) skanējumu ieguvusi tieši minētā iemesla dēļ.

Otrkārt, pēc antonīmijas:

1) izteikta ar loģisku dabas parādību secību, atbilstību noteiktam gadalaikam, lietojot atbilstošus īpašības vārdus vai pašus reāliju apzīmējumus: *Ja janvāris auksts, tad jūlijs sauss un karsts* (BV 2014: 1), *Ja līdz Vecajam Jaunajam gadam bija sals, tad pēc tam būs puteņi un atkušņi* (BV 2008: 13.01);

2) saskatāma kontekstā, neatbilst pieņemtai dabas procesa norisei, var tikt izteikta aprakstoši: *Ja decembrī vēl redz kokus un krūmus ar zaļām lapām ('vēla ziema'), tad nākamā vasarā agri jāsēj ('agrs pavasaris')* (BV 2014: 12);

3) saskatāma kontekstā, neatbilst pieņemtai dabas procesa norisei, antonīmija darbojas daļēji, jo pretstatu neveido vienas vārdšķiras vārdi: *Ja zāle aug janvārī, tad tā slikti aug ('neaug') vasarā* (BV 2015: 1).

Treškārt, ir virkne piemēru, kas uzrāda kumulatīvo, informatīvo funkciju, bet mūsdienās nav iespējams izskaidrot likumsakarības, kā tapis šāds ticējums: *Ja mēness ragi asi un spoži, būs sniegputeņi. Ja taisni, stateniski – būs sals* (BV 2015: 15.01); *Ja Jaungadā pirms gaismas aizkurināta krāsns labi deg – augs gari lini* (BV 2010: 1); *Ja Trijkungu dienā gailis nodzeras pažobelē – būs laba raža* (BV 2010: 06.01); *Ja Zvaigznes dienā vējš ābeles purina – būs daudz augļu* (BV 2010: 06.01).

Lai analizētu V. Bukša dabas ticējumu korpusa valodu, būtu vērtīgi ierakstīt ticējumus latgaliešu literārajā valodā, jo intervijās dabas vērotājs runā latgaliski. V. Bukšs, gatavojot publikācijas, daudzus senus frazeoloģiskus izteicienus, seno leksiku aizstāj ar latviešu literārajai valodai atbilstošāku vārdu vai izteicienu. Īpaši būtu skatāms arī ticējumu valodas poētiskums.

Nobeigums

Kopumā Viļakas lauka pētījumā parādījās diezgan tipiska attieksme pret folkloru (kas tiek uztverta kā senču mantojums, kas mūsdienu ikdienā tiek izmatots reti), t. sk. arī ticējumiem. Paradoksāli, ka daudzi viļakieši¹⁵ ticējumus sauca par māņiem, uzsvērdami, ka viļakieši (saucot tipiskas novada iedzīvotājiem raksturīgas īpašības) ir kristīgi un ievēro Baznīcas rituālus un tradīcijas. Tai pašā laikā sarunas gaitā visvairāk spēja nosaukt tieši tos ticējumus, kas ir saistīti ar noburšanu, ļaunas acs uzlikšanu utt. Lauka pētījumā izdevās fiksēt salīdzinoši daudzus stāstus par neizskaidrojamām parādībām un notikumiem, kam izrādās daudzi arī tic, tāpēc šos stāstus nelabprāt uztic citiem.

Attālināšanās no dabas, uzticēšanās dažādiem informācijas avotiem, Baznīcas skeptiskā, noraidošā attieksme veicina ticējuma kā meteoroloģiska, dzīves likumsakarības skaidrojoša diskursa izzušanu, mazināšanos, tai pašā laikā joprojām

¹⁵ Precīzi piemēri un stāsti ir atklāti DVD „Viļakas ticējumi” (šobrīd tapšanas procesā).

ir aktuāli ticējumi – nojautas, kas saistīti ar ķermeņa reakcijām, augu stādīšanas, augšanas vērojumiem, tāpēc sadzīves diskursā ticējumi ir aktuāli arī viņakiešiem. Pamatā ticējumi zaudē savu regulatīvo un audzinošo funkciju, arī prognozējošā funkcija vairāk ir saistīta ar psiholoģiska mierinājuma meklējumu, nevis pašsaprotamu pieņēmumu, apliecinājumu, ka izteiktā prognoze arī piepildīsies.

Savukārt V. Bukša dabas vērojumu kalendārs parāda, ka ticējumam arī mūsdienās ir fundamentāla nozīme pasaules kārtības, dabas norišu un cilvēka uzvedības modelēšanā un skaidrojumā.

LITERATŪRA

Bukšs, Vilis (2001). Mans ceļš. *Mūsu Zeme*. <http://meiravietis.typepad.com/mans/2008/10/index.html>, sk. 10.10.2015.

BV – Bukšs, Vilis. *Mans Laiks*. <http://meiravietis.typepad.com/>, sk. 10.10.2015.

Hand, Wayland D. (1964). Newman, Ivey White (ed., 1964). *Popular beliefs and superstitions from North Carolina*, 6. Durhon, NC: Duke University Press.

Juško-Štekele, Angelika (2007). *Latgaliešu folklorā*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola.

Kaļva, Inga (2014). Par dabu un laiku. *Latgales Vietējā Avīze*, 26. martā. <http://meiravietis.typepad.com/mans/2014/03/index.html>, sk. 10.10.2015.

Mullen, Patrick B. (1997). Belief, folk. Green, Thomas A. (ed., 1997). *Folklore: An Encyclopedia of beliefs, customs, tales, music, and art*, 1. Santa Barbara, California, Oxford, England. 89–97.

Straubergs, Kārlis (1944). *Latviešu tautas parašas*. Rīga: Latvju grāmata.

Šterna, Māra (1998). *Senā gadskārta*. Rīga: Zinātne.

VLPV – Viļakas lauka pētījuma video ieraksti. 2014, 12.

Wierzbicka, Anna (1997). *Undersatnding cultures through their key words: English, Russian, Polish, German, and Japanese*. NewYork, Oxford: Oxford University Press.

Агапова, Нина (2012). Ключевое слово народной приметы: статус, свойства, специфика (лингвокультурологический аспект). *Вестник Томского государственного университета*, 365. 7–10.

Верецагин, Евгений, Костомаров, Виталий (1983). *Язык и культура: лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного (методическое руководство)*. Москва: Русский язык.

Егорьев день. <http://www.ethnomuseum.ru/prazdniki/egorev-den>, sk. 20.12.2015.

Завьялова, Елена (2013). Приметы как фольклорный жанр: опыт систематизации. *Проблемы филологии, культурологии и искусствознания*, 2. 187–193.

Красных, Валентина (2003). «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? Москва: Гнозис.

Кулькова, Мария (2011). Когнитивно-смысловое пространство народной приметы. <http://www.dslib.net/russkij-jazyk/kognitivno-smyslovoe-prostranstvo-narodnoj-primety.html>, sk. 20.12.2015.

Маслова, Валентина (2004). *Лингвокультурология*. Москва: Академия.

НП – Народные приметы, традиции, православный календарь, именинники, события. <http://to-name.ru/primeti/index.htm>, sk. 01.10.2015.

Сабитова, Зинаида (2013). *Лингвокультурология*. Москва: Флинта, Наука.

Фаттахова, Наиля (2011). Интерпретация содержательной структуры народных примет. *Вестник ТГГПУ*, 4 (26). 229–232.

Фаттахова, Наиля, Кулькова, Мария (2015). *Народные приметы: синтаксис и прагматика*. Москва: Флинта, Наука.

Фрезер, Джеймс Джордж (1980). *Золотая ветвь: исследования магии и религии*. Москва: Политиздат.

Харченко, Валентина, Тонкова, Елена (2008). *Лингвистика народной приметы*. Белгород: Белгородская областная типография.

Харченко, Валентина (1992). Язык народной приметы. *Русский язык в школе*, 1. 78–82.

Христофорова, Ольга (1998). К вопросу о структуре приметы. *Arbor mundi*, 6. 30–47.

Чупринина, Елена (2010). Лексико-семантические особенности языка народной приметы. *Грани познания*, 1 (6). www.grani.vspu.ru, sk. 10.12.2015.

2. tabula *V. Bukša dabas vērojumu kalendārs*
Table 2: *Bukšs' natural observation calendar*

I*	II	III	IV	V	VI
Jaungada (1)	Sveču, Ziemas Māras, Svecaine jeb Grabneica, Govju un Vēju (2)	Jevdokijas (1)	Joku, Māņu, Velns no debesīm nomests (1)	Lapu (1)	Maizes (4)
Zvaigžņu, Trejkungu (6)	Agates, Acu (5)	Pavasara vēju (1–4)	Svētā Izidora (4)	Jegora (6)	Mežrožu (6)
Vecā Jaungada (14)	Dārtas, Dorotejas (6), puse laika no jaunās maizes līdz vecajai	Vecā Jevdokijas (Evdokijas, 14)	Vecā Pavasara Māras (7)	Jetes (7)	Zivju, Medarda (8)
** (15)	Vecās Ziemas Māras (15–18)	Ģērdacis, Ģertrūdes (17)	Tipša, Pirmā pavasara lauku darbu (14–15)	Staņislava (8)	Rudzu ziedu (12)
Teņa (17)	Pētera krēslas (22)	Jāzepa (19)	Viena no Vēju (18)	Niklāva jeb Ījaba (9)	Vītus (15)
Bastjāņa, Bašķu, Govju (20)	Matīsa, Kustoņu (24–25)	Benedikta, Bindus (21)	Jurģi jeb Jura (23)	** (13)	Saulgrieži, Jāņi (21–25)
Teklas (31)		Pavasara jeb Kāpostu Māras (25)	Markus, Kustoņu (25)	Jeremija (14)	Septiņu gulētāju (27)
		Alekša, Kustoņu (30)		Lakstīgalai velītā (15)	Pēterdiena, Zāļu (29)
				„neīstā” Pēterdiena, viena no Vēja dienām (19)	
				Mokeja (23–24)	
				Urbāna (25)	
				Sidora (27)	
				Pahoma (28)	

* Dots atbilstošā mēneša datums un dienas nosaukums,

** Dienas, kad jāvēro daba, var būt bez nosaukuma vai sīkāka skaidrojuma

VII	VIII	IX	X	XI	XII
Laidene jeb Vasaras mazā Māras (2)	Jaunās Maizes jeb Elijāss (2)	Egdiņa, Velns no debesīm nomests (1)	Viena no Rudens Mazās Māras dienām (1)	Garu (1)	Bārbalas jeb Aitu, Bārbiņas (4)
Bišu un Liepziedu (4)	Vecās Annas (7)	Brūkleņu (5)	Vecmiķeļi (12)	Dvēseļu (2)	Niklāva jeb Zirgu (6)
Vecie Jāņi (7)	Labrenča jeb Uguns (10)	Mazās Māras (8)	Vecais Lapkritis, Vecā Miķeļa jeb Pokrova (14)	** (8)	Vilku, Zivju, Putnu (Žagatas un Sīļu, 9–12)
Vecā Septiņu gulētāju, Septiņu brāļu (10)	Lielā jeb Vasaras Māras (15)	** (13)	Vēju (15)	Mārtiņi (10)	Lūcijas (13)
Vecā Pēteri (12)	Bērtuļa (24)	Rudens (17)	Simjūdis, Veļu laiks (28)	Cecīlijas (22)	Ziemas saulgrieži (22–26)
Viena no Pērkona dienām, Pūķa nakts (20)	Linu (25)	Vecā Mazā Māras (21)		Katrīnas (25)	Vecgada (31)
Madaļas (22)		Dzelzs nedēļa (22–29)		Andreja (30)	
Jēkaba (25)		Miķeļi (29)			42
Annas (26)		Jeronīma, koki atvadās no vasaras (30)			